

RECENZJA

rozprawy doktorskiej autorstwa Rafała Krzemianowskiego

na temat:

ZAGADNIENIE ODNIESIENIA ZASAD WOJNY SPRAWIEDLIWEJ DO ZJAWISKA CYBERWOJNY

1. Uwagi ogólne

Wychodząc od postulatu pogodzenia zasad miłości z przemocą św. Augustyn wypracował doktrynę tzw. *wojny sprawiedliwej*. Doktryna ta składała się z trzech punktów: 1) wojna sprawiedliwa to każda wojna obronna, a także każda inna wojna, która jest prowadzona w celu ukarania winnych niesprawiedliwości, ponieważ to – *niegodziwość przeciwnika zmusza mędrca do sprawiedliwych wojen*; 2) każda wojna powinna prowadzić do sprawiedliwego pokoju – *bądźcie przeto pacyfikatorami waszych wojen, aby przez wasze zwycięstwo, ci których pokonaliście, zrozumieli użyteczność pokoju*; 3) dodatkowym warunkiem uznania wojny za sprawiedliwą był wymóg wypowiedzenia jej przez księcia, bowiem – *z naturalnego porządku, jaki opiera się na pokoju śmiertelników wynika, że tylko książę dzięki swojej władzy i na mocy swojej decyzji może rozpocząć wojnę*¹. Tym samym ten wielki filozof i doktor Kościoła zbudował podwaliny pod teorię wartościowania zjawiska wojny w kulturze chrześcijańskiej.

W systemach etycznych wojna nie występuje jako zło, ani też jako dobro samo w sobie. Ocena wojny musi być związana z jej umiejscowieniem w konkretnej rzeczywistości z jednoczesnym rozpatrywaniem jej przyczyn, przebiegu, i skutków.

¹ T. Szczurek, *Konflikty zbrojne. Problematyka filozoficzno-moralna*, Wydawnictwo Wojskowej Akademii Technicznej, Warszawa 2009, s. 45 (cytaty z dzieł św. Augustyna za: R. Regout, *La Doctrine de la guerre juste de saint Augustin a nos jours*, Paris 1934 s. 40).

Należy przy tym pamiętać, że niejednokrotnie wojny były przyczyną upadku całych kultur, a na zgłiszczach wojennych wyrastały nowe imperia, nowe kultury, czasem nowe systemy wartości. Następowало więc swoiste „sprzężenie zwrotne”, gdzie zjawisko poddane wartościowaniu miało wpływ na wykształcenie się tegoż systemu wartości. Ujmując sprawę na płaszczyźnie refleksji etycznej – trudno o lepszy przykład kontrowersyjnej kwestii natury moralnej. Kwestię tę - przy założeniu, że nie istnieje możliwość całkowitego wyeliminowania wojny z otaczającej nas rzeczywistości – nie można pozostawić bez rozstrzygnięcia.

Dynamiczny rozwój nauki i techniki, w tym wszechobecna informatyzacja, spowodowały powstanie nowych, dotychczas nieznanych zagrożeń. Do takich niewątpliwie należy zaliczyć zagrożenia związane z cyberprzestrzenią. Obecnie systemy informatyczne stanowią podstawowy element relacji politycznych, społecznych i gospodarczych. Zależność społeczeństwa od tego typu systemów już teraz jest bardzo wysoka a stale rośnie. Coraz częściej też cyberprzestrzeń staje się areną rywalizacji, czy wręcz walki, w tym działań wspomagających lub zastępujących operacje militarne. Pojawił się termin „cyberwojna”. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na słuszne stwierdzenie Doktoranta, że *cyberwojna wciąż pozostaje zjawiskiem nowym i w wielu aspektach niejasnym [...] tak naprawdę prawdziwa cyberwojna nie była jeszcze prowadzona, a co najwyżej mogliśmy doświadczyć kilku jej przejawów (s. 52)*. Ale już te pierwsze sygnały² stanowią – jak się zdaje – wystarczający impuls do podjęcia przez świat nauki nowego wyzwania, jakim jest potrzeba moralnej refleksji nad wojną, z uwzględnieniem nowych uwarunkowań. Ich zignorowanie spowodowałoby sytuację, w której filozoficzne rozważania nad tym zjawiskiem byłyby oderwane od realiów współczesnego świata. Tak więc współczesna etyka musi podjąć się rozstrzygnięcia arcyważnych zagadnień, które dotyczą określenia warunków dopuszczalności przystąpienia do wojny i jej prowadzenia w nowej rzeczywistości.

² W dysertacji Doktorant wskazuje cztery powszechnie znane zdarzenia o znamionach cyberwojny (s. 52-53)

Dlatego badania naukowe podjęte przez Doktoranta, obejmujące problematykę odniesienia zasad wojny sprawiedliwej do zjawiska cyberwojny, uważam za przedsięwzięcie pionierskie i w pełni uzasadnione.

2. Ocena metodologiczna rozprawy

Dysertacja – z metodologicznego punktu widzenia – jest skonstruowana prawidłowo, stanowi zamkniętą i spójną tematycznie całość.

Autor w sposób przekonujący przedstawił sytuację problemową, z której wynikała potrzeba naukowej refleksji nad kwestiami moralnymi, towarzyszącymi cyberwojnie, która – jego zdaniem – na nowo sprowokowała postawienie tradycyjnych pytań moralnych, dotyczących zjawiska wojny. Pytań, na które w przeszłości odpowiedź była udzielana w świetle teorii wojny sprawiedliwej (s. 7). Stąd główny cel badań określony został, jako: *przedstawienie metodologicznych podstaw interpretacji sprawiedliwości cyberwojny w świetle tradycyjnych kryteriów wojny sprawiedliwej* (s. 11).

Główny problem badawczy Autor ujął w pytaniu o sposób adekwatnej interpretacji kryteriów wojny sprawiedliwej na potrzeby moralnej oceny cyberwojny (s. 11). Problematykę tę doprecyzował w trzech zagadnieniach szczegółowych dotyczących 1) określenia, czym jest cyberwojna, 2) kryteriów wojny sprawiedliwej, 3) możliwości odniesienia ogólnych zasad moralnych do problemów pojawiających się w związku z wykorzystywaniem technologii teleinformatycznych (ICT).

Hipotezę, stanowiącą odpowiedź na główny problem badawczy Doktorant sformułował w formie stwierdzenia: *Spośród metod używanych współcześnie, w celu rozwiązania szczegółowych problemów moralnych, metoda koherencyjna wydaje się być jedynym adekwatnym sposobem do rozwiązania problemu sprawiedliwości cyberwojny* (s 11). Tak stosunkowo odważne i jednoznaczne sformułowanie świadczy o dogłębnym przygotowaniu teoretycznym Autora dysertacji do podjęcia badań.

Pozytywnie oceniam dobór metod, technik i narzędzi badawczych zastosowanych w procesie badawczym. Sam Autor wskazuje na metodę analizy pojęciowej (s. 11), ale – śledząc proces teoretycznych dociekań naukowych przedstawiony w dysertacji łatwo zauważyć, iż wykorzystywano szereg innych metod, jak np. syntezę, abstrahowanie, wnioskowanie, porównywanie analogię i uogólnianie. W mojej opinii, zastosowana w dysertacji procedura badawcza odpowiada wymogom logicznym i metodologicznym. Z punktu widzenia założeń procesu badawczego, zachowano logiczną wynikowość układu rozprawy. Każdy ze sformułowanych na wstępie problemów szczegółowych znajduje swoje rozwiązanie w części merytorycznej.

Stwierdzam, że strona metodologiczna dysertacji zasługuje na ocenę jednoznacznie pozytywną a zastosowana procedura badawcza jest właściwa i odpowiada wymogom stawianym przed rozprawami doktorskimi z obszaru nauk humanistycznych.

3. Ocena merytoryczna rozprawy

Recenzowana rozprawa stanowi zwarte opracowanie naukowe na 209. stronach, składające się ze wstępu, trzech rozbudowanych rozdziałów merytorycznych, zakończenia oraz wykazu literatury i materiałów źródłowych obejmującego 239 pozycji, z czego zdecydowaną większość stanowią opracowania anglojęzyczne.

Wstęp do rozprawy (10 stron) wprowadza czytelnika w tematykę rozprawy i informuje o jej zawartości merytorycznej. Autor prezentuje bogaty przegląd prac poświęconych poszukiwaniu perspektywy etycznej dla całościowego ujęcia problemów moralnych pojawiających się w kontekście wykorzystywania technologii teleinformatycznych (ICT). Zwraca przy tym uwagę na brak metodologicznego ukierunkowania współczesnej debaty poświęconej sprawiedliwości cyberwojny. Świadczy to o doskonałej orientacji Doktoranta w dotychczasowym dorobku

światowej nauki w obszarze związanym z tematyką dysertacji. Objętość i treść tej części rozprawy oceniam pozytywnie.

Rozdział I (57 stron) *Wyznaczniki cyberwojny w świetle właściwości cyberprzestrzeni* wskazuje na różne podejścia do cyberprzestrzeni, w szczególności na redukcyjny i emergencyjny sposób jej ujmowania. Dookreśla zagadnienia definicyjne, co – obok wymiaru naukowego – ma również wymiar praktyczny, chociażby w świetle stwierdzenia zawartego w „Doktrynie cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej”, iż brak jednoznacznych definicji odnoszących się do zjawisk i procesów w cyberprzestrzeni, w szczególności brak definicji cyberkonfliktu i cyberwojny może generować ryzyka w obszarze bezpieczeństwa państwa³. Autor dysertacji słusznie dostrzega ułomności redukcyjnego pojmowania cyberwojny, prezentując szersze spojrzenie na to zjawisko. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, iż rozważania naukowe Doktoranta – zarówno nad problematyką cyberprzestrzeni, jak i cyberwojny – zostały zwieńczone trafnymi wnioskami (s. 42-43 i 67-70), które wykorzystał w dalszej części dysertacji.

Rozdział II (62 strony) *Kryteria wojny sprawiedliwej oraz ich współczesne zastosowanie do cyberwojny*, przedstawia problematykę moralnej oceny wojny i kryteriów tej oceny, jakie wykształciły się w ramach debaty filozoficznej. Odniesienie się do tradycji filozoficznej Autor poprzedza uwagami, wskazującymi na ograniczenia paradygmatu prawnego, wyłaniającego się z – dominującego obecnie – legalistycznego ujmowania kwestii sprawiedliwości cyberwojny. Zresztą, również w tej pozaprawnej dyskusji Doktorant dostrzega istotne luki, wynikające z niedoskonałości metodologicznej w podejściu do problemu. Tym samym uzasadnia potrzebę dalszych dociekań, które przedstawił w kolejnym rozdziale. Zawartość merytoryczną rozdziału drugiego oceniam wysoko. Podjęte w nim kwestie zostały zbadane dogłębnie i przedstawione w sposób zrozumiały.

Rozdział III (52 strony) *Zarys metodologii teorii sprawiedliwej cyberwojny*, to kwintesencja procesu badawczego i zaprezentowanie oryginalnych propozycji,

³ *Doktryna cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2015, s. 10

stanowiących odpowiedź na pytanie o podstawy metodologiczne w kwestii odniesienia zasad wojny sprawiedliwej do zjawiska cyberwojny. W pierwszej części rozdziału Autor dysertacji przedstawił dotychczasowe, zróżnicowane ujęcia charakteru problemów moralnych, wynikających ze stosowania technologii teleinformatycznych, akcentując ich umiarkowaną wyjątkowość w kontekście etyki komputerowej. Opowiadając się za traktowaniem etyki komputerowej, jako typu etyki stosowanej i rozpatrując trzy paradygmaty jej uprawiania – „zstępujący”, „wstępujący” oraz koherencyjny – wskazuje na ten ostatni, jako najbardziej odpowiedni w rozwiązywaniu problemów moralnych związanych z cyberwojną. *Dopuszcza on bowiem wykorzystanie teorii tradycyjnych, kładzie akcent na analizę konkretnych sytuacji oraz dopuszcza stosowanie innych metod w rozwiązaniu problemów moralnych, poza analogią i dedukcją (s. 175).* W dalszej części rozdziału Autor w sposób przekonujący uzasadnia wybór metody koherencyjnej, sygnalizując jednocześnie potrzebę jej uzupełnienia o element wnioskowań kontrfaktycznych. Do zawartości merytorycznej tego rozdziału nie zgłaszam zastrzeżeń.

Całość procesu badawczego i zaproponowanych rozwiązań w sposób syntetyczny podsumowano w zakończeniu (9 stron), które konsumuje wnioski z rozdziałów merytorycznych i ujmuje je w twierdzenia mocno osadzone w teorii filozofii. Autor odniósł się do kwestii rozwiązania głównego problemu badawczego i problemów szczegółowych. Wskazał na najistotniejsze wyniki procesu badawczego i efekty weryfikacji założonej tezy. Wykazał, że adekwatnym sposobem rozwiązania szczegółowych problemów moralnych, pojawiających się w kontekście cyberwojny, jest metoda koherencyjna, przez co pozytywnie zweryfikował przyjętą hipotezę, stanowiącą odpowiedź na główny problem badawczy. Proponując uzupełnienie tej metody o element wnioskowań kontrfaktycznych i podkreślając znaczenie interdyscyplinarnych rozważań naukowych przedstawił metodologiczne podstawy interpretacji sprawiedliwości cyberwojny w świetle tradycyjnych kryteriów wojny sprawiedliwej, przez co dowiódł, że założony cel rozprawy został osiągnięty.

Rozprawa doktorska Rafała Krzemianowskiego jest opracowana poprawnie pod względem językowym i edytorskim. Tytuły rozdziałów i podrozdziałów

odpowiadają treściom w nich zawartym. Dysertacja stanowi zamkniętą i spójną tematycznie całość. Na uwagę zasługuje fakt, iż każde ważniejsze zagadnienie rozpatrywane w rozprawie wieńczy trafne wnioski, co należy ocenić jako wyraz dojrzałości naukowej doktoranta. Sformułowania zawarte w treści rozprawy, a w szczególności twierdzenia naukowe spełniają zasadniczy wymóg ogólności oraz warunki dodatkowe, tj. informacyjną zawartość, wysoką ścisłość i prostotę logiczną. Rozprawa – zarówno w warstwie merytorycznej, jak i w przedmiocie sposobu rozwiązania problemu – stanowi projekt badawczy o cechach nowatorskich.

Reasumując, dysertację pod względem merytorycznym oceniam bardzo wysoko i stwierdzam, że stanowi znaczny wkład w rozwój filozofii.

4. Wnioski końcowe

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr. Rafała Krzemianowskiego na temat: *Zagadnienie odniesienia zasad wojny sprawiedliwej do zjawiska cyberwojny* stanowi indywidualny dorobek Doktoranta i jest samodzielnym rozwiązaniem problemu badawczego o dużej wartości teoretycznej i naukowej. Świadczy o dużym zasobie wiedzy merytorycznej i dobrym przygotowaniu metodologicznym Autora do prowadzenia badań w dziedzinie nauk humanistycznych.

Dysertacja spełnia warunki określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 roku *o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz. U. z 2014 r. poz. 1852, tekst jednolity) i kwalifikuje jej Autora do kontynuowania procedury zmierzającej do nadania stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie naukowej „filozofia”. Dlatego wnoszę o dopuszczenie mgr. Rafała Krzemianowskiego do jej publicznej obrony przed Radą Wydziału Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

.....
/płk dr hab. Tadeusz SZCZUREK, prof. WAT/